

ВИКОНАВЧЕ ПРОВАДЖЕННЯ

Світлана БЕЛІКОВА

викладач відділу підготовки прокурорів
з представництва інтересів громадянина
або держави в суді
Національної академії прокуратури України,
кандидат юридичних наук
svetlana.bell@ukr.net

Валентина ПОПОВА

професор по цивільному процесу
кафедри цивільно-правових наук
Софійського університету Святого Климента Охридського,
професор по цивільному процесу Південно-
західного університету «Неофіт Рильські» (м. Благоевград),
професор, доктор права, адвокат,
Республіка Болгарія

УДК 343.13

ВИКОНАВЧЕ ПРОВАДЖЕННЯ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ТА БОЛГАРІЇ

Питання виконання судових рішень є надзвичайно важливим та актуальним. Судові рішення ухвалюються іменем України і обов'язковість їх виконання гарантована Конституцією України. Своєчасне та повне виконання рішення суду – одна з обов'язкових умов дотримання і забезпечення законності в державі.

Виконання судових рішень можна визначити як завершальний етап у процесі реалізації функції захисту порушених прав, свобод та законних інтересів громадянина або держави.

Проте не всі судові рішення виконуються однаково і у добровільному порядку, чим порушується принцип обов'язковості їх виконання. З метою недопущення цього було створено інститут виконавчого провадження, який забез-

печував примусове виконання рішень судів та інших органів, їхніх посадових осіб.

Процес виконання судових рішень у кожній країні має певні особливості, водночас наявні й спільні риси, притаманні системам виконавчого провадження інших держав.

Протягом останнього десятиліття проблемам виконавчого провадження приділяли увагу багато українських та зарубіжних учених, зокрема, це: А. Авторгов, Ю. Білоусов, М. Говоруха, О. Драган, С. Малахов, В. Попова, М. Руденко, Г. Серета, С. Фурса, М. Штефан та інші. Однак аналіз їхніх праць, а також реформування чинного законодавства свідчать, що наразі існують питання, які потребують сучасного вирішення і розроблення нових пропозицій з урахуванням міжнародних стандартів.

Метою статті є порівняльно-правовий аналіз законодавства про виконавче провадження України та іноземних держав, зокрема Болгарії, визначення проблем, які виникають під час виконання судових рішень, та окреслення шляхів їх вирішення.

Сучасне законодавство про виконавче провадження (Закони України «Про виконавче провадження», «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень та рішень інших органів» від 2 червня 2016 року) фактично переорієнтувало роботу органів, на які покладено примусове виконання рішень, зробило її більш прозорою завдяки введенню автоматизованої системи виконавчого провадження та запровадженню паралельно інституту приватних виконавців.

Зокрема, запровадження в Україні змішаної системи органів примусового виконання може вплинути на: збільшення кількості виконаних у добровільному порядку судових рішень; економію бюджетних коштів за рахунок скорочення апарату державної виконавчої служби і самофінансування приватних виконавців; зменшення навантаження на державних виконавців, що сприятиме покращенню якості їх роботи; заінтересованість державних виконавців у своєчасному та повному виконанні виконавчих документів.

Водночас сучасне законодавство містить багато новел, на деяких із них варто зупинитися.

По-перше, згідно із Законом України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» [1] *виконання судових рішень і рішень інших органів (посадових осіб) покладено поряд з державними виконавцями на приватних виконавців* (ст. 1). Це свідчить про створення альтернативи державним виконавцям.

Відповідно до Закону України «Про виконавче провадження» [2] (Закон) вперше розмежовано категорії рішень, за якими можуть здійснювати примусове виконання державні та приватні виконавці.

Так, згідно з ч. 2 ст. 5 Закону приватний виконавець здійснює примусове виконання рішень, крім: 1) рішень про відібрання і передавання дитини, встановлення побачення з нею або усунення перешкод у побаченні з дитиною; 2) рішень, за якими боржником є держава, державні органи, Національний банк України, органи місцевого самоврядування, їх посадові особи, державні та комунальні підприєм-

ства, установи, організації, юридичні особи, частка держави у статутному капіталі яких перевищує 25 відсотків, та/або які фінансуються виключно за кошти державного або місцевого бюджету; 3) рішень, за якими боржником є юридична особа, примусова реалізація майна якої заборонена відповідно до закону; 4) рішень, за якими стягувачами є держава, державні органи; 5) рішень адміністративних судів та рішень Європейського суду з прав людини; 6) рішень, що передбачають вчинення дій щодо майна державної чи комунальної власності; 7) рішень про виселення та вселення фізичних осіб; 8) рішень, за якими боржниками є діти або фізичні особи, які визнані недієздатними чи цивільна дієздатність яких обмежена; 9) рішень про конфіскацію майна; 10) рішень, виконання яких віднесено цим Законом безпосередньо до повноважень інших органів, які не є органами примусового виконання; 11) інших випадків, передбачених цим Законом та Законом України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів».

Отже, приватний виконавець має право здійснювати примусове виконання виконавчих документів за винятком перелічених. Зазначені рішення має право виконувати у примусовому порядку лише державний виконавець. Тобто чинним законодавством встановлено певні обмеження стосовно діяльності приватного виконавця. Можливо, надалі ці обмеження будуть скасовані, але все залежатиме від якості роботи приватних виконавців і наявності довіри у громадян та суспільства.

У Республіці Болгарія з 2005 року також діє змішана система примусового виконання рішень – це державні судові виконавці, діяльність яких регламентована Законом Республіки Болгарія «Про судову владу» [3], зокрема, його ст. 264, та приватні судові виконавці, чия діяльність передбачена окремим Законом – «Про приватних судових виконавців» [4].

Згідно з чинним законодавством Болгарії державні та приватні виконавці можуть виконувати справи однакових категорій.

Так, відповідно до ст. 2 Закону Республіки Болгарія «Про приватних судових виконавців» держава може покладати на приватних виконавців (як і на державних) виконання приватних вимог, стягнення публічної заборгованості тощо.

Також процедура виконання виконавчих документів є однаковою і вимоги до них пред'яв-

ляються однакові, а функції контролю за їх діяльністю здійснює відповідний суд, цим вони відрізняються від українських виконавців.

По-друге, це введена автоматизованої процедури виконання рішень шляхом електронної реєстрації документів, повного фіксування процесуальних рішень та виконавчих дій в автоматизованій системі (ст. 8 Закону). Запровадження автоматизованої системи виконавчого провадження пов'язано із забезпеченням прозорості та ефективності виконавчого провадження, своєчасного і повного виконання рішень. Такий підхід зумовлений передусім потребою вирішення проблеми тривалого невиконання виконавчих документів, наявності фактів бездіяльності виконавців або неналежного здійснення ними своїх обов'язків.

В Україні автоматизована система введена в дію з 5 січня 2017 року, в ній зберігається велика кількість інформації, а саме: електронний архів виконавчих проваджень, Єдиний державний реєстр виконавчих проваджень, Єдиний реєстр боржників, Реєстр рішень, виконання яких гарантується державою. Також система забезпечує повну автоматизацію технологічних процесів обробки інформації в органах державної виконавчої служби та приватного виконавця.

У *Болгарії* не передбачена автоматизована система ведення виконавчого процесу, як в Україні, оскільки документообіг виконавчих проваджень здійснюється у паперовому вигляді. Але в країні функціонують інші зручні електронні реєстри, за допомогою яких виконавець може отримати будь-яку інформацію або документ в електронному вигляді про майно боржника, рух його банківських коштів тощо. Крім того, у більшості випадків судові виконавці використовують програми з базами даних для відправлення електронних документів. Це значно прискорює процес примусового виконання рішень.

По-третє, запровадження реєстру боржників та декларування доходів і майна боржника. Так, відповідно до ст. 9 Закону України «Про виконавче провадження» Єдиний реєстр боржників – це систематизована база даних боржників, що є складовою автоматизованої системи виконавчого провадження і ведеться з метою оприлюднення в режимі реального часу інформації про невиконані майнові зобов'язання боржників та запобігання відчуженню боржниками майна. Відомості про боржника,

наявні у цьому реєстрі, відкриті і розміщуються на офіційному веб-сайті Міністерства юстиції України.

Виконавець вносить відомості до цього реєстру одночасно з винесенням постанови про відкриття виконавчого провадження.

Нотаріуси, органи, що здійснюють реєстрацію майна, державні реєстратори речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, до яких з метою вчинення правочину щодо відчуження у будь-який спосіб майна звернувся боржник (внесений на день звернення до Єдиного реєстру боржників), у разі відсутності у них інформації про накладення арешту виконавцем на кошти та майно боржника зобов'язані відмовити у вчиненні реєстраційних дій, а також в день звернення боржника повідомити відповідний орган державної виконавчої служби або приватного виконавця про майно, щодо відчуження якого звернувся боржник.

Отже, наявність такого реєстру надає можливість виконавцям працювати у взаємодії з нотаріусами, органами, що здійснюють реєстрацію майна, і державними реєстраторами та виявляти майно боржника у випадку його приховування або відчуження.

Законом передбачено підстави виключення з цього реєстру відомостей про боржника, а саме: при закінченні виконавчого провадження, поверненні виконавчого документа стягувачу або до суду, в день встановлення виконавцем факту відсутності заборгованості за виконавчими документами про стягнення періодичних платежів (ч. 7 ст. 9 Закону). У таких випадках дані про боржника виключаються з реєстру разом із винесенням виконавцем відповідної постанови.

Проте законодавець передбачив категорії боржників, щодо яких не вносяться відомості до реєстру, це – державні органи, органи місцевого самоврядування; боржники, які не мають заборгованості більше трьох місяців; боржники за рішеннями немайнового характеру.

Наступною новелою стало *декларування майнового стану боржника.* Виконавець не пізніше наступного робочого дня з дня надходження до нього виконавчого документа вносить постанову про відкриття виконавчого провадження, в якій зазначає про обов'язок боржника подати декларацію про його доходи та майно, а також попереджає боржника про відповідальність за неподання цієї декларації

або внесення до неї завідомо неправдивих відомостей (ч. 5 ст. 26 Закону).

Такий законодавчий підхід є слушним, оскільки вказаною нормою визначено відповідальне ставлення боржника до виконання ним судового рішення. Водночас виконавець не позбавлений права на отримання в електронних державних базах даних та реєстрах інформації про майновий стан боржника.

Порівнюючи законодавство про виконавчий процес України і Болгарії, слід зазначити, що в Болгарії не запроваджено ведення державними виконавцями електронного реєстру боржників, хоча це питання на практиці неодноразово порушувалось. Разом із тим виконавець має право безперешкодно перевіряти активи боржника та витребувати всі необхідні для примусового виконання документи стосовно його майнового стану.

На відміну від державних судових виконавців Палатою приватних судових виконавців ведеться електронний Центральний реєстр боржників, який являє собою національну базу даних виконавчих процесів. Зазначеними даними мають право користуватися в установленому законом порядку державні органи, суди (державні судові виконавці), прокуратура, поліція, фінансові та кредитні установи з метою недопущення укладання незаконних правочинів з боку боржника, угод, отримання ним кредитів тощо. Однак ця база має відповідний захист персональних даних поміщених до неї осіб. На сьогодні вона містить повну (стовідсоткову) інформацію стосовно 1,5 млн виконавчих проваджень.

У законодавстві Болгарії про виконавче провадження вимога щодо обов'язкового декларування боржниками свого майнового стану відсутня, але згідно зі ст. 448 Цивільного процесуального кодексу (ЦПК) цієї країни суд може їх зобов'язати надати таку декларацію виконавцю. Якщо суд виявить відсутність у боржника майна, на яке можна звернути стягнення, то виконавче провадження закривається в порядку ст. 433 ЦПК.

По-четверте, з метою мінімізації бюджетних витрат на проведення виконавчих дій та забезпечення їх фінансування в діяльності державного виконавця законодавцем України передбачено обов'язкове авансування стягувачем витрат на вчинення виконавчих дій у вигляді сплати авансового внеску.

Авансовий внесок характеризується такими елементами: 1) сплачується стягувачем

виключно перед пред'явленням виконавчого документа для виконання, тобто до моменту відкриття виконавчого провадження; 2) розмір авансового внеску чітко визначений Законом України «Про виконавче провадження»; 3) несплата авансового внеску тягне за собою повернення виконавчого документа стягувачу без прийняття до виконання; 4) визначено категорію стягувачів, які звільнені від сплати авансового внеску.

Так, у ч. 2 ст. 26 Закону встановлено, що до заяви про примусове виконання рішення стягувач додає квитанцію про сплату авансового внеску в розмірі 2% суми, що підлягає стягненню, але не більше 10 мінімальних розмірів заробітної плати, а за рішенням немайнового характеру – у розмірі одного мінімального розміру заробітної плати з боржника – фізичної особи та в розмірі двох мінімальних розмірів заробітної плати з боржника – юридичної особи.

Крім того, у ст. 26 Закону додатково визначено категорію рішень, за якими стягувачі звільняються від сплати авансового внеску, та коло осіб – стягувачів, які також звільнені від сплати авансового внеску.

Зокрема, це рішення про стягнення заробітної плати, поновлення на роботі та за іншими вимогами, що походять із трудових правовідносин; обчислення, призначення, перерахунок, одержання пенсійних та інших соціальних виплат; стягнення аліментів; відшкодування майнової та/або моральної шкоди; відшкодування шкоди, заподіяної каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я тощо.

Від сплати авансового внеску також звільнюються такі стягувачі: державні органи, інваліди війни, інваліди I та II груп, законні представники дітей-інвалідів і недієздатних інвалідів I та II груп, а також громадяни, віднесені до I і 2 категорій осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи.

Відтак в окремих випадках від сплати авансового внеску буде залежати відкриття виконавчого провадження та здійснення примусових виконавчих дій.

У Болгарії також стягувачем сплачується авансовий внесок для здійснення виконавцем примусового виконання рішення, який згодом відшкодовується боржником. Несплата цього внеску є підставою для зупинення виконавчих дій.

З метою більш відповідального ставлення учасників виконавчого процесу до примусо-

вого виконання у Болгарії було прийнято відповідне рішення, згідно з яким недотримання приватним виконавцем законодавства про сплату авансового внеску тягне дисциплінарну відповідальність виконавця (ст. 67 Закону Республіки Болгарія «Про приватних судових виконавців»).

У законодавстві і Болгарії, і України визначені категорії судових рішень, при виконанні яких не сплачується авансовий внесок, а саме: у трудових справах; за заявками на обслуговування; відшкодування збитків, завданих кримінальним правопорушенням; про передачу дитини.

Водночас у цій частині наявні й відмінності від українського законодавства. Зокрема, видатки на виконавче провадження державного судового виконавця (разом з авансовим внеском) щодо відшкодування збитків, завданих кримінальним правопорушенням, сплачуються із сум, передбачених бюджетом районного суду (п. 3 ст. 83 ЦПК Болгарії [5]), виконання у справах щодо передачі дитини – із бюджету відповідного окружного суду. Зазначені збори потім стягуються з боржника та повертаються до бюджетів відповідних судів. Видатки приватного виконавця за вказаними категоріями справ відраховуються за рахунок боржника (п. 2 ст. 79 ЦПК Болгарії, ст. 81 Закону цієї країни «Про приватних судових виконавців»).

Крім того, звільняються від сплати авансового внеску стягувачі – фізичні особи, які визнані судом як такі, що не мають достатніх коштів для їх сплати (п. 2 ст. 83 ЦПК Болгарії). При розгляді відповідної заяви стягувача суд бере до уваги таке: дохід стягувача та членів його сім'ї; статус майна, зазначений у декларації, сімейний статус; стан здоров'я, зайнятість (трудова діяльність); вік та інші обставини, що мають значення для справи.

По-н'яте, реалізація арештованого майна на електронних торгах. Реалізація арештованого майна передбачена ст. 61 Закону та здійснюється шляхом електронних торгів або за фіксованою ціною у порядку, визначеному наказом Міністерства юстиції України від 29 вересня 2016 року № 2831/5, яким затверджено Порядок реалізації арештованого майна. На сьогодні в Україні процедура реалізації арештованого майна є прозорою і відбувається шляхом її фіксації в електронній системі.

Реалізація майна відбувається після визначення його вартості (оцінки). Якщо вартість

майна боржника визначено в рішенні суду, виконавець передає його на реалізацію за ціною, зазначеною в судовому рішенні. Реалізація за фіксованою ціною застосовується щодо майна, оціночна вартість якого не перевищує 50 мінімальних розмірів заробітної плати, і не застосовується до нерухомого майна, транспортних засобів, повітряних, морських та річкових суден незалежно від вартості такого майна.

Прогресивність положень Закону України «Про виконавче провадження» вбачається у запровадженні реалізації належної боржникові земельної ділянки шляхом проведення електронних торгів (ч. 1 ст. 61 Закону). Замовником електронних земельних торгів є державний та приватний виконавці, які здійснюють звернення стягнення на земельні ділянки під час виконання рішень. Отже, сьогодні Законом надано можливість виконавцям реалізовувати арештовані земельні ділянки, стосовно яких тривалий час провадження державної виконавчої служби не виконувалися.

У Болгарії, навпаки, електронних аукціонів немає, виконавчий процес здійснюється традиційним чином – шляхом реалізації майна на публічних торгах. Варто зазначити, що на практиці були створені веб-сайти Палати приватних виконавців та приватних виконавців, а також судових органів великих міст Болгарії (Софії, Варни та інших), на яких розміщувалися публічні оголошення щодо продажу нерухомості боржників. Такі оголошення розміщувалися ще в офісі державного судового виконавця та в будівлі муніципалітету, на території якого знаходилося майно. Для того, щоб зазначене оголошення було розміщено, судовий виконавець робив відповідний запис у спеціальному реєстрі у районному суді.

У виконавчому процесі Болгарії передбачено декілька способів примусового виконання вимог про стягнення грошових коштів, які залежать від прав власності боржника, на яке спрямоване примусове виконання.

Дуже цікавою вбачається сама процедура публічного продажу майна боржника, а саме: торги починаються з того, що до районного суду надходить запечатаний конверт, в якому міститься інформація про дані учасника торгів, його заявка і внесений депозит у розмірі 10% від початкової ціни. Початкова ціна торгів становить 75% від вартості майна, про що зазначено в оголошенні про публічний продаж. Оцінка майна проводиться судовим виконав-

цем. У визначені день, час і місце (фактично це суд) судовий виконавець відкриває запечатані конверти. Переможцем є той учасник, який запропонував більшу суму. Сам продаж майна відбувається через магазин або аукціон. Судовий виконавець передає у власність переможцю реалізоване майно після його повної оплати (ст.ст. 482, 521 ЦПК Болгарії). Продаж рухомого майна здійснюється через магазин або фондову біржу, через публічні торги за усним розпорядженням виконавця (ст. 474 ЦПК Болгарії).

По-шосте, законодавчі зміни стосуються і строків пред'явлення до виконання виконавчих документів та здійснення виконавчого провадження.

Зокрема, у ст. 12 Закону України «Про виконавче провадження» передбачено загальний строк пред'явлення до виконання виконавчих документів – три роки. Втім, законом визначено ще інший строк – три місяці для посвідчень комісій по трудових спорах та виконавчих документів, за якими стягувачем є держава або державний орган.

Тобто законодавець значно скоротив строк пред'явлення до виконання рішень, ухвалених судами на користь держави, та збільшив цей термін для інших стягувачів (наприклад, громадян), хоча за попередньою редакцією закону зазначений строк був єдиним для всіх стягувачів і становив один рік (за винятком справ про адміністративні правопорушення та рішень комісій у трудових спорах).

Суттєво змінилися строки здійснення виконавчого провадження. Якщо раніше державний виконавець був зобов'язаний провести виконавчі дії щодо примусового виконання рішення протягом шести місяців з дня винесення постанови про відкриття виконавчого провадження, а щодо виконання рішення не-

майнового характеру – у двомісячний строк, то наразі такі строки у законі не визначені.

Проте законодавець по-іншому передбачив строки вчинення виконавчих дій. Наприклад, виконавець проводить перевірку майнового стану боржника у 10-денний термін з дня відкриття виконавчого провадження, а надалі – не рідше ніж один раз на два тижні – щодо виявлення рахунків боржника та раз на три місяці – виявлення нерухомого і рухомого майна боржника, його майнових прав, а також отримання інформації про доходи боржника (ст. 48 Закону).

Законодавство *Болгарії* не передбачає чітких строків пред'явлення стягувачем до виконання виконавчих документів, але існує загальний строк давності, який становить 5 років (п. 2 ст. 117 ЦПК), якщо інший строк не встановлений судовим рішенням.

Разом із тим у ст. 433 ЦПК Болгарії передбачено, що судовий виконавець має право припинити виконавче провадження щодо примусового виконання рішення своєю постановою, якщо в процесі його виконання стягувач не пред'явив вимогу про здійснення примусових дій протягом двох років.

Таким чином, нове законодавство України спрямоване на прозору й ефективну систему виконання рішень, але існує необхідність його удосконалення. Зокрема, варто визначити порядок об'єднання виконавчих проваджень про стягнення коштів з одного боржника у зведене в разі його відкриття державним та приватним виконавцями, а також врегулювати порядок передачі таких виконавчих проваджень від одного приватного виконавця до іншого.

Вважаємо, що запровадження діяльності приватних виконавців сприятиме виявленню й інших проблемних питань виконавчого провадження, які необхідно буде вирішувати шляхом удосконалення сучасного законодавства.

Список використаних джерел:

1. Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів: Закон України від 2 червня 2016 року № 1403-VIII // Офіційний портал Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1403-19>
2. Про виконавче провадження: Закон України від 2 червня 2016 року № 1404-VIII // Офіційний портал Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1404-19>
3. Про сьдебну власт: Закон Республіки Б'ялгарія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.justice.government.bg/17/>
4. За частините сьдебни изпълнители: Закон Республіки Б'ялгарія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.justice.government.bg/17/>

5. Граждански процесуален Кодекс Республики България [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.justice.government.bg/16/>

Світлана БЕЛІКОВА,
Валентина ПОПОВА

ВИКОНАВЧЕ ПРОВАДЖЕННЯ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ТА БОЛГАРІЇ

Проведено порівняльно-правовий аналіз законодавства про виконавче провадження України та Болгарії. Акцентовано увагу на процедурі здійснення виконавчого процесу обох країн.

Ключові слова: державний виконавець; приватний виконавець; державний судовий виконавець; приватний судовий виконавець.

Светлана БЕЛИКОВА,
Валентина ПОПОВА

ИСПОЛНИТЕЛЬНОЕ ПРОИЗВОДСТВО: СРАВНИТЕЛЬНО-ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА УКРАИНЫ И БОЛГАРИИ

Проведен сравнительно-правовой анализ законодательства об исполнительном производстве Украины и Болгарии. Акцентируется внимание на процедуре осуществления исполнительного процесса обеих стран.

Ключевые слова: государственный исполнитель; частный исполнитель; государственный судебный исполнитель; частный судебный исполнитель.

Svitlana BELIKOVA,
Valentyyna POPOVA

EXECUTIVE PROCEEDINGS: A COMPARATIVE LEGAL ANALYSIS OF THE LEGISLATION OF UKRAINE AND BULGARIA

A comparative legal analysis of legislation on enforcement proceedings in Ukraine and Bulgaria has been carried out. Attention is focused on the procedure for implementing the executive process of both countries.

Keywords: state executor; private executor; state bailiff; private bailiff.

